

asemenea variantă, ceea ce pune la îndoială menținerea neîntreruptă a ierarhiei bisericești din timpurile romane (pp. 135-136). În mod similar, teoria cu privire la supraviețuirea monasticismului paleocreștin la români, bazată pe admiterea etimologiei latine directe a termenului *rămete* și respingerea posibilității unui împrumut din maghiară, rămâne doar o ipoteză (p. 136).

Concluziile parțiale, formulate la finalul câtorva dintre capitole, sunt reluate și generalizate la finalul lucrării, ținând cont de specificul fiecărei categorii analizate. Prin urmare, ideea inițială cuprinsă în argumentul părții a doua: „astăzi, în limba română, termenii de dogmă sunt latini, ca și cei din țările neolatine, dar termenii de cult și de ierarhie au interferat lexic grecesc și slav, distingându-se astfel de limbile romanice occidentale” (p. 48) este nuanțată, aportul extern fiind valorificat chiar în domeniul dogmei. În același timp, se subliniază diversitatea în unitate care caracterizează limbajul creștin din limbile romanice, datorată evoluției divergente a unui fond comun.

Lucrarea conține o bibliografie orientativă, un *index nominum*, hărți lingvistice reproduce după alte surse care ilustrează repartizarea geografică a unor termeni și a formelor acestora, precum și un rezumat consistent în limba spaniolă, prin care devine accesibilă și cititorului străin.

Datorită bogăției și diversității materialului analizat, cartea reprezintă un reper important pentru viitoarele studii, de preferință interdisciplinare. Cu toate că indicele de termeni, atașat la teza de doctorat, nu este inserat în carte, structura clară și organizarea materialului pe câmpuri semantice permit o identificare ușoară a termenului căutat. Prin urmare, lucrarea respectivă poate fi consultată și ca dicționar de termeni religioși însoțită de etimologia lor, combinând astfel două aspecte: cel teologic și cel lingvistic.

TOMASZ KLIMKOWSKI

Universitatea „Adam Mickiewicz”, Poznań

ALEXANDRA VRÂNCEANU / ANGELO PAGLIARDINI (a cura di), *Rifondare la letteratura nazionale per un pubblico europeo. Da un'idea di Giuseppe Mazzini*, Frankfurt am Main, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Warszawa, Wien, Peter Lang, 2015, 216 p.

Structurat ca ansamblu de perspective asupra felului în care literaturile naționale se conjugă într-un spațiu de receptare european, volumul alcătuit de Alexandra Vrânceanu și de Angelo Pagliardini constituie un dialog cultural, în care fiecare dintre cei doisprezece autori descrie modul în care percepe contactul dintre expresia națională și paradigma europeană. Fenomenul acestei sincronizări este observat și sintetizat pentru epoci și pentru perioade diferite, din Evul Mediu până în perioada contemporană, luându-se ca reper propunerea lui Giuseppe Mazzini referitoare la felul în care se pot fluidiza și deschide literaturile naționale înspre polifonie, dialog, dar și înspre fasonarea identității naționale, prin intermediul discursului literar european. Deși majoritatea punctelor de vedere se articulează în jurul unor coordonate de istorie pozitivistă, recurentă este observația legată de funcția limbajului literar, nu doar ca variantă standard a exprimării experiențelor umane, ci și ca modalitate fundamentală de descriere a trăirii spirituale și, implicit, a inventării modelelor de la care se revendică figurile celor prezentați în acest volum.

În capitolul *Prospettive per la costruzione di una letteratura europea secondo Mazzini*, Angelo Pagliardini realizează un inventar al celor mai importante puncte de vedere referitoare la descrierea conceputului de *Europa unita*: preluând notația lui Franco Moretti, acesta distinge, printre trăsăturile esențiale ale europenismului, ideea de *res publica christiana*, pe care o

analizează din perspectiva modului în care se conservă sau se modifică funcțiile latinității în spațiul extins-roman. Insistă, totodată, asupra noțiunii de *republica delle lettere*, concept al perioadei post-renesantiste și germene al politicilor multiculturală. Reluând observațiile lui Mazzini legate de rolul central al retoricii religioase și al mitologiilor creștine care au configurat sensibilitatea medievală, Angelo Pagliardini susține că definirea spațiului european trebuie să includă și o discuție referitoare la o *geografie a excluderii*, ce a dat naștere, în timp, atât dihotomiilor dintre spațiul scandinav și cel mediteranean, dintre nord și sud, precum și corelativului ei firesc, constând într-o politică a includerii. La *geografia dell'inclusione* afirmă, însă, subliminal raporturi ierarhice și de subordonare, dezvoltându-se, apoi, în formele concrete ale colonialismului, mascate ale dublate – se atrage atenția în concluziile articolului lui Pagliardini – în sensurile echivoce ale gestului umanitar.

În articolul *Peut-on être un écrivain européen? Limites et aspirations du débat théorique initié par Mazzini*, Pascal Dethurens reintegrează opiniile lui Mazzini în contextul postbelic, întărind punctul de vedere profetic al acestuia, conform căruia forma cea mai acută a europenizării literaturii se va produce în secolul al XX-lea și, mai ales, după anii '50. Una dintre consecințele acestui fenomen constă într-o formă de „protecționism spiritual“, nebănuită de Mazzini, dar temută de Dostoievski, de pildă, care vedea în europenizarea literaturii un risc de standardizare ce ar antrena un proces de pierdere a omului în mecanismul de racordare presupus de translația de la național la european. O idee similară este avută în vedere și de Helmut Meter, care, construindu-și demonstrația legată de nașterea conceptului european, pornind de la dihotomia atitudinilor lui Paul Valéry și a lui Eugenio Montale, îl citează pe acesta din urmă pentru a se referi la „dezumanizarea artei“. Dezbaterea în această privință este mai cunoscută din perspectiva lui Ortega y Gasset, însă Montale se referă la acest proces, luând ca exemplu Noul Roman francez și construcția formelor hiper-abstracte, lipsite de simțire și de prezență umană, așa cum le propun, de pildă, experimentele lui Alain Robbe-Grillet. De-a lungul volumului alcătuit de Alexandra Vrâncianu și de Angelo Pagliardini, fiecare opinie exprimată pare să încerce să acorde întâietate unei culturi sau alteia, pornind de la presupunerea că există literaturi care le modelează pe celelalte și care impun, astfel, canoane ce se vor lăsa ulterior modificate sau nu: se distinge, în opiniile celor care se exprimă în aceste articole, atașamentul explicit pentru literatura franceză, cea italiană și cea germană. Culturile periferice rămân, prin raportare la acestea, într-o dispoziție empatică. Un exemplu în acest sens îl oferă articolul lui Alain Vuillemin, *Un européen convaincu, Lubomir Guentchev en Bulgarie*, cuprinzând povestea unui scriitor religios, a cărui operă este în curs de traducere în franceză, după ce aproape întreaga sa viață dreptul la publicare i-a fost refuzat în urma unei interdicții impuse în perioada comunistă. Istoria Bulgariei este, de altfel, marcată de poli de putere care, în mod constant, au blocat posibilitățile acestui stat de a intra în rezonanță cu valorile culturii europene: mai întâi, din pricina ocupației otomane, între 1396 și 1878 și, apoi, în secolul al XX-lea, între 1947 și 1989, perioadă pe care Alain Vuillemin o descrie ca opacă politic din pricina Războiului Rece. Racordajele între spațiul național și cel european se puteau realiza, în asemenea condiții, numai prin adeziunea unor indivizi ce-și asumau absorbția unor valori culturale pentru a le vehicula, apoi, în opere ce rămâneau vreme îndelungată necunoscute. Cazul lui Lubomir Guentchev pare să fie, din acest punct de vedere, acela al eclecticismului însingurat, în al cărui stil se pot recunoaște influențe din Dostoievski, dar și din Gabriel Fauré, într-o utopie transgresivă a recreării domeniului umanist pe cont propriu. Alain Vuillemin interpretează constituirea culturii hibride ca o formă de exaltare a unui „idealism individualist“, ce se întreține dintr-o exacerbare onirică, dintr-o prelucrare și reinventare constantă a interiorității. Situația lui Guentchev se situează la polul opus al idealului de sincronizare a toposurilor naționale cu cele europene.

În descrierea conceptului de cultură europeană, Helmut Meter compară perspectiva literaro-lingvistică a lui Valéry cu aceea funcțională a lui Montale: dacă pentru primul dintre aceștia, opera literară rezultă dintr-o șlefuire a limbajului, iar limitele lui reflectă și granițele ideii de literatură națională, pentru cel de-al doilea, spiritul european se încarnează într-o valoare generală, care poate varia între naționalism, creștinism, democrație parlamentară, umanism,

cercetare științifică sau fuziunea sensibilității germanice cu aceea latină. Din această confuzie de repere, Montale rezumă că, pentru a se putea afirma cu forța unei autorități, spațiul european ar trebui să producă un soi de mit propriu, care să poată funcționa ca reper universal, recunoscut și atestat. Helmut Meter subînțelege, din acest lanț de incertitudini și de ipoteze improbabile, că întregul concept de spirit european are nu atât o problemă de substanță, cât una de reprezentare fiziologică, pentru că nu dispune de un corp, de un pivot care ar putea să fie înregistrat ca funcție absolut particulară.

Aceleași probleme terminologice care degenerază în dificultăți de analiză identitară sunt semnalate și în articolul lui Francis Claudon, *Conscience nationale et littérature européenne : l'échappatoire comparatiste*: observația lui Curtius legată de faptul că specificul literaturii europene poate fi determinat prin identificarea unui „ADN continental“ constând în topoi antici i se pare lui Claudon neconcludentă. În termeni similari, este respinsă și ideea lui Pascale Casanova, care, deși ingenios-telescopică, pornind de la premisa că naționalul se poate declina ca european și, apoi, ca semn al apartenenței la universal, nu poate deveni un criteriu consecvent. Claudon accentuează, în schimb, ideea unui patrimoniu european cu valoare de comunitate culturală, în care interesul se deplasează de la unic la ansamblu. Reconfirmă, în același timp, originea ideii europene ca *Republica a literelor*, conferindu-i corelativul lingvistic al limbii franceze, ca unitate a clarității și a spiritului de comuniune: citându-l pe Rivarol, Claudon susține că limba franceză este, prin excelență, codul invariant al comunicării în formele ei cele mai suplă.

Cele mai multe articole ale volumului *Rifondare la letteratura nazionale per un pubblico europeo* urmăresc definirea unor criterii generale prin care să se poată explica în ce anume constă, de pildă, noțiunea de „imaginar european“ și dacă aceasta este sau nu de pus în relație cu principiul democrației ori cu structuri sociale instituționale ori tradiționale: comunitate, patrie, națiune ori federație. O asemenea analiză este realizată de Remo Ceserani în *L'immaginario europeo*, în care noțiunile de „asimilare“ și de „integrare“ sunt orientate înspre un studiu de caz asupra organizării statale în Elveția: „mitul identității elvețiene“ este de înțeles în dubla sa dimensiune, de referință concretă, dar și de idealitate. Condițiile de descriere a acestor mecanisme de decantare a sensibilității europene sunt surprinse, însă, în cele mai multe dintre studiile interdisciplinare cuprinse în acest volum și din perspectiva multi-medialității și a performativității. Dintr-un alt punct de vedere, ideea de refondare a unui concept literar în acord cu publicul său se întoarce și la epocile de dizidență religioasă, în care noțiunea de „public“ rămâne circumscrișă unui ideal de unitate ideologică direct subordonat instituției catolice. Studiul lui Francesco Zambon, *Le origini delle eresie dualiste nell' Europa medioevale* este o astfel de mostră despre reconstituirea unui context politic constrictiv, în care ritmurile vieții cotidiene sunt ritmate de conflictele dintre poziția religioasă oficială și aceea marginală.

Felul în care se poate configura perifericul este avut în vedere și în cele două studii în care sunt prezentați autori români: pe de o parte, articolul lui Hélène Lenz, *Les choix de Hélène Vacaresco* și, pe de alta, studiul Alexandrei Vrânceanu, *Bisogna rinunciare alla propria appartenenza nazionale e alla propria lingua per accedere a un pubblico europeo? Il caso romeno*. Primul dintre ele este o așezare în context istoric a felului în care încep să se coaguleze politicile culturale în perioada interbelică și, mai punctual, o descriere a rolului diplomatic pe care l-a avut Elena Văcărescu în translația literaturilor naționale înspre un public european. În preajma anilor '30, este tot mai evidentă nevoia de a contura un program coerent de traduceri, care să contrabalanseze influența pe care o are cinema-ul în formarea gustului public. „Acest nou esperanto al mulțimilor“, cum îl numește Elena Văcărescu, trădează nu numai formarea unui limbaj cinematografic de sine-stătător, capabil să existe cu statut autonom, ci și apariția unei concurențe între tipurile de mediumuri artistice. Totodată, paralel cu aceste evoluții, pe măsură ce populațiile se deplasează, fiecare nouă instalare, temporară sau permanentă, conduce la crearea unui cocon de sensibilitate, ce va genera subcategoria de literatură de exil, ecouri ale literaturii-sursă din care se dezvoltă. Fenomenul acestei migrații a interesului este comparat cu resuscitarea culturilor populare în secolul al XIX-lea și este relevant pentru felul în care genetica acestor mediumuri de expresie se

modifică sub influența unei curiozități preponderente. Atracția pentru puterea de *mimesis*, pe care o degajă un obiect de artă, este ilustrată cu precădere în cinema, considerată artă totală: Elena Văcărescu discută, pe de o parte, despre cinema cu tendința, vehiculul al „propagandei și al vulgarizării, al cărui scop este imediat, direct” și, pe de alta, de cinema de artă, tranzitiv, ce permite autorului-regizor să se impună ca figură.

Cercetarea Alexandrei Vrânceanu urmărește, în schimb, situația scriitorilor români asociați unei literaturi occidentale, care nu mai participă propriu-zis la formarea canoanelor literare naționale. Una dintre întrebările de la care pornește această cartografiere este legată de necesitatea ca un scriitor provenind dintr-un spațiu marginal să renunțe sau nu la identitatea proprie pentru a putea adera la literatura europeană. Tot așa cum Ernst Robert Curtius este reperul pentru stabilirea canonului european, George Călinescu concepe, pentru spațiul românesc, un exercițiu comparatist, care tinde să includă expresia literară națională într-o coerență spirituală europeană. Argumentele se construiesc și deconstruiesc, însă, în nuanțe și în bemoluri, pentru că, așa cum susține Pascal Dethurens, „ideea și sentimentul europene sunt (...) niște invenții literare”, dar artificialitatea sistemului denunță, în același timp, și raportul controversat dintre limbă și spațiu. Sunt avute în vedere cazurile particulare al lui Cioran și al lui Norman Manea: pe de o parte, situația autorului care își părăsește limba-sursă pentru a adopta franceza, într-o sciziune care-l va asocia pe Cioran unei continue renegări, iar pe de alta, inserția în spațiul multicultural american al unei poetici a limbii-casă, așa cum o constituie Norman Manea. Întrebarea pe care o propune Alexandra Vrânceanu este legată de motivele pentru care singurii scriitori români cunoscuți în Europa sunt imigranți sau marginali. O primă ipoteză este legată de faptul că scriitorii români din secolul al XIX-lea, dar și cei din prima parte a secolului al XX-lea, nu își propuneau, de fapt, să ajungă în vreun fel la un public european. Al doilea motiv prezentat este legat de faptul că secolul al XX-lea este marcat de o schimbare de pondere, care vizează trecerea înspre o paradigmă post-colonialistă, asociată unei perturbări canonice, dar și unei modificări la nivelul ideii generale de „canon”.

Volumul *Rifondare la letteratura nazionale per un pubblico europeo* reprezintă una dintre cele mai dense și mai aprofundate analize ale felului în care granițele literaturii comparate evoluează înspre un concept tot mai fluid de trans-național și european, cu o propunere de istorie sociologico-literară, ce urmărește să demonstreze o relație constantă între elementul național și un spectru de receptare european.

LAURA DUMITRESCU

drd., Facultatea de Litere, Universitatea București

IOLANDA STERPU, *Limba română pentru străini: gramatică și exerciții*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2012, 366 p.

Domeniul limbii române ca limbă străină a cunoscut, în ultimii 15-20 de ani, o dezvoltare accentuată, stimulată de mobilitatea fără precedent a studenților din diverse părți ale lumii și de politicile lingvistice europene, care au promovat constant multilingvismul și comunicarea în limbi străine. În general, atenția s-a concentrat pe redactarea de manuale moderne, care să corespundă exigențelor de conținut și de formă ale publicațiilor străine din domeniul învățării limbilor-țintă.

Lucrarea Iolande Sterpu, *Limba română pentru străini: gramatică și exerciții*, publicată la Iași, în 2012, se circumscrie acestor încercări de a oferi studenților străini un instrument modern și eficient de învățare a limbii române, fără a supraîncărca studiul cu foarte multe elemente de morfologie prezentate într-un metalimbaj greu accesibil pentru cei fără cunoștințe lingvistice.